

Μακεδονικά

Τόμ. 35 (2006)

Θ. Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Τα δημοτικά τραγούδια
του Ταξιάρχη Γρεβενών, έκδ. Πολιτιστικός
Σύλλογος Ταξιάρχη Γρεβενών – έκδ. Κώδικας,
Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 227

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.18](https://doi.org/10.12681/makedonika.18)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2011). Θ. Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Τα δημοτικά τραγούδια του Ταξιάρχη Γρεβενών, έκδ. Πολιτιστικός Σύλλογος Ταξιάρχη Γρεβενών – έκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 227. *Μακεδονικά*, 35, 303–305. <https://doi.org/10.12681/makedonika.18>

Μαρτίου, ἡ νέα ἀπογραφή, ἡ ἀποστασία τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας Μαχμουτ Μποσατλή πού νίκησε τὸν τουρκικὸ στρατό –γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ τὴν μισθοδοσία τοῦ ὁποίου ἐπεβλήθησαν νέοι φόροι καὶ ἀγγραφεῖς σὲ βάρος τῶν κατοίκων τῆς Ὁρμύλιας–, ἡ ἐξουδετέρωση τῶν κλεπτῶν καὶ ἡ ἡρεμία πού ἐπικράτησε στὴν περιοχὴ. Τὸ μόνο κακὸ ἦταν οἱ ἀδικίες τοῦ πασᾶ σὲ βάρος τῶν κατοίκων πού αὐθαιρετώντας ἔκλεπτε τὴν παραγωγὴ τους, ἐπιβάλλοντας ταυτοχρόνως καὶ τὶς συνηθισμένες ἀγγραφεῖς. *Ὁμοίως καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος ἀπερνοῦσε, καθὼς καὶ ὁ προαπερασμένος, μὲ ταῖς ἰδίαις ἀγγραφαῖς, μὲ τὴν ἰδιαν ἀδικίαν, μὲ τὴν ἰδιαν ἡσυχίαν. μόνον τὰ δωσίματα ἀνέβησαν περισσότερο*· αὐτὰ γράφει ὁ Γιαννάκης γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ 1836 πού συνεκίσθηκε μὲ τὴν ἀνυδρία: *ἓνα καῦμα τὸ καλοκαίρι, κλύδωνας (ἀναταραχὴ τοῦ καιροῦ) καὶ σίφουνas.* Τὸ 1837 ἦταν ἴδιο μὲ τὸ προηγούμενο μόνον πού ὁ χειμῶνας χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ ἀνυδρία καὶ ξέστη, ἔκλειψε σελήνης (8 Ἀπριλ.), πανούκλα στὴν Θεσσαλονίκη καὶ ἀγγραφεῖα τῶν κατοίκων γιὰ τὴν μεταφορὰ σιταριοῦ στὴν δοκιμαζόμενη πόλη. Ὁ Γιαννάκης καταγράφει, ὡσαύτως, τὰ ποσὰ πού πλήρωσε ἡ Ὁρμύλια γιὰ ὑποθέσεις καὶ ὑποχρεώσεις τῶν Τούρκων γιὰ κατασκευὴ γέφυρας στὸν Ἀξιό, ἀγῶγια, πεσκέσια κ.λπ. Τότε ἀντικαταστάθηκε καὶ ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης.

Αὐτὰ ἦσαν σὲ γενικὲς γραμμές, κατὰ τὴν ἀποψή μου, τὰ κυριότερα σημεῖα τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γιαννάκη· ἓνα χρονικὸ ἀνεκτίμητο γιὰ τὴν τοπικὴ ἱστορία, τὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, τὰ δεινὰ πού ὑπέστη ἡ Χαλκιδικὴ τὴν περίοδο 1821-1837. Ὁ ἐκδότης κ. Χ. Κ. Παπαστάθης τὸ ἐξέδωσε κατὰ τοὺς καθιερωμένους κανόνες ἐκδόσεως τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων καὶ τὸ σχολίασε μὲ τὸν δέοντα τρόπο στὶς σημειώσεις του πού ἀκολουθοῦν τὴν ἐκδόσή του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Θωμᾶς Κ. Παπαθανασίου, *Τὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ Ταξιάρχη Γρεβενῶν*, ἐκδ. Πολιτιστικὸς Σύλλογος Ταξιάρχη Γρεβενῶν-ἐκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 227.

Ὁ κ. Θ. Κ. Παπαθανασίου εἶναι φιλόλογος-καθηγητὴς καταγόμενος ἀπὸ τὸν Ταξιάρχη, τὸ γνωστὸ κεφαλοχώρι τῶν Γρεβενῶν, ἀσχολούμενος ἀπὸ καιροῦ μὲ ἰδιαιτέρη εὐαισθησία μὲ τὴν πολιτισμικὴ παράδοση τοῦ τόπου του, τὴν ὁποία ἐβίωσε ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια καὶ ἡ ὁποία τείνει νὰ ἐξαφανισθεῖ ἐξ αἰτίας τῶν νέων μορφῶν τρόπου ζωῆς πού εἰσέβαλε στὴν ζωὴ μας ἐδῶ καὶ ἀρκετὸν καιρό. Αὐτὴν τὴν πολιτισμικὴ παράδοση φιλοδόξησε νὰ περισώσει ὁ συγγρ. μὲ τὴν παρούσα ἐκδοση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ χωριοῦ του. Καὶ αὐτὴν τὴν φιλότιμη προσπάθεια χαιρετίζουμε ὅλοι, μὲ πρῶτον τὸν Νομάρχη Γρεβενῶν κ. Δημ. Β. Ρίγγο, πού προλογίζει καὶ τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου. Ὁ συγγρ. ἐργάσθηκε μὲ φιλοτιμία καὶ μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν καταγραφή τῶν τραγουδιῶν τοῦ Ταξιάρχη βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς δικούς του ἀνθρώπους, συγγενεῖς, φίλους καὶ συγχωριανοὺς πού ἀνέσχυαν ἀπὸ τὴν μνήμη τους τὶς παλαιὲς καλὲς ἐποχὲς πού τὸ δημοτικὸ τραγούδι συνόδευε τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες τοῦ Ταξιάρχη, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ κάθε ἐλληνικοῦ χωριοῦ.

Ἡ παρούσα ἐκδοση μερίζεται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο ὁ συγγρ. χαρακτηρίζει, καὶ αἰτιολογεῖ τὸν χαρακτηρισμὸ, τὸ ἐλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι ὡς πνευματικὸ δημιούργημα· ἐξετάζει, ἔτσι, τὴν δημιουργία του, τὶς ρίζες του (ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ὁμήρου ἀκόμη), τὸ ἱστορικὸ, οἰκονομικὸ, κοινωνικὸ καὶ πολιτισμικὸ ὑπόβαθρο,

καθώς ή ἀρχή τοῦ νεοελληνικοῦ τραγουδιοῦ τοποθετεῖται στίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ., μέ τὰ ἀκριτικά τραγούδια· στό πέμπτο κεφάλαιο «Τό δημοτικό τραγούδι», ὁ συγγρ. ἐκφράζει τήν ἀνησυχία του ἐκ τοῦ λόγου ὅτι οἱ ξένες συνήθειες πού εἰσέβαλαν στήν ζωή μας ἐπηρέασαν ἀρνητικῶς τίς γνήσιες ἐκφράσεις τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς (γέννηση, γενέθλια, ἀρραβῶνας, γάμος)· στό ἕκτο κεφάλαιο ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ: ἀπλότητα, ἐνάργεια, ἀκριβεία, ἐκφραστική δύναμη, τολμηρές προσωποποιήσεις, ὅπου τὰ ἄφωνα καί ἔμφωνα παίρνουν ἀνθρώπινη λαλιά καί δύναμη, συμπάσχουν κ.ἄ., καθώς καί τὰ ἄσκοπα ἐρωτήματα, τήν ἀρχή τῆς ἰσομετρίας, ὅπου κάθε στίχος συνιστᾷ μελωδική ἐνότητα μέ ὁλοκληρωμένο νόημα, τόν χωρισμό τοῦ ὑποκειμένου ἀπό τὸ ρῆμα κ.ἄ. Ὅσο γιά τὸν στίχο καί τὸ μέτρο τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὁ συγγρ. ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ βασικός στίχος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ ἱαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, ὁ γνωστός ὡς πολιτικός, καί ὅτι τὸ μέτρο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ δὲν στηρίζεται στήν προσωδία, ἀλλὰ στήν σταθερὴ ἐναλλαγή τονισμένων καί ἀτόνων συλλαβῶν, ὅπου κάθε στίχος χωρίζεται σὲ δύο ἡμιστίχια, τὸ πρῶτο ὀκτασύλλαβο καί τὸ δεύτερο ἑπτασύλλαβο. Ἐκτός ἀπὸ τὸν ἱαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο παρατηροῦνται καί ὁ τροχαϊκὸς ἑπτασύλλαβος ἢ ὀκτασύλλαβος, ἱαμβικὸς ὀκτασύλλαβος κ.ο.κ. Στὸ ἐπόμενο, βραχὺ κατὰ τὴν ἔκφραση, κεφάλαιο, ὁ συγγρ. ἐπισημαίνει τὸν ρόλο τῆς γυναικας στὸ δημοτικὸ τραγούδι: τραγουδᾷ, χορεύει κρατεῖ τὴν παράδοση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στίς ἐκφάνσεις τοῦ βίου μας, ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτιάς, τὰ νανουρίσματα ὡς τὰ μοιρολόγια. Στὸ ἕνατο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἐξηγεῖ τὴν δική του κατάταξη τῶν τραγουδιῶν ἀλλὰ καί ἀκολουθεῖ, ὁμως, τὴν κατάταξη τοῦ Ν. Πολίτη μέ κάποιες ἀλλαγές. Ἔτσι κατέταξε σὲ δέκα ἔξι κατηγορίες τὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν. Καί ἦταν ἀσφαλῶς ὑποχρεωμένος ὁ συγγρ. νὰ ἐξηγήσει τὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα τοῦ Ταξιάρχου πού ἀνήκει στὰ βόρεια ἰδιώματα, βασικά, ἀλλὰ καί μέ κάποια ἄλλα γνωρίσματα, κοινὰ σὲ ἰδιώματα τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο ὁ συγγρ. διαθέτει τὸν τρόπο καταγραφῆς τῶν τραγουδιῶν: γράφτηκαν στὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα, χωρὶς τὴν φθογγική καί φωνητική ἀπόδοση καί χωρὶς τὴν χρῆση ξένων στοιχείων τοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως g, i, d, b, u, κ.λπ., παράλειψη πού συμπληρώνεται μέ τὸ ὑπόμνημα στὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα, καί μέ τὸ γλωσσάρι (βλ. τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου). Γιά ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη ὁ συγγρ. στὸ δωδέκατο κεφάλαιο γράφει γιά τίς ἐκδόσεις καί συλλογές δημοτικῶν τραγουδιῶν (Fauriel, Haxthausen, Firmenich, Tomaseo κ.λπ.).

Τὸ δεύτερο μέρος, ὅπου κατατίθεται καί ἡ πρωτογενὴς ἔρευνα τοῦ συγγρ., καταλαμβάνει καί τίς περισσότερες σελίδες τοῦ βιβλίου (σσ. 32-232). Ἀρχίζει μέ τὴν ἐνότητα τὰ «Ἱστορικά»: τὸ πρῶτο εἶναι μοιρολόγι γιά τὴν Ἀλωση πού τραγουδιέται τὴν τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα στὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν, ἀκολουθοῦν τὰ τραγούδια γιά τὸν ἀγωνιστὴ Θ. Ζιάκα (μέσα 19ου αἰ.), καί τοῦ καπετάν Λουκά· ἀκολουθοῦν τὰ «Ἀκριτικά» μέ τὸν ὀνομαστὸ καπετάν Ζῆδρο (Ζῆντρο), ἀρχές καί μέσα τοῦ 18ου αἰ., πού μολονότι ἱστορικό, τὸ θέμα του ὁμοιάζει μέ ἀκριτικό, ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 11 τραγουδιέται καί χορεύεται μέ ἀργὸ βηματισμὸ μοιρολογιοῦ τὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα στήν μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν. Στὰ «κλέφτικα» ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ ὑπ' ἀριθμ. 12-28 δημοτικά τραγούδια· σχολιάζονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 14 (γιά τοὺς κλέφτες τοῦ Βάλτου Ἀχαρνανίας), 20 (γιά τὸν ἄρματωλὸ Κίτσιο), 21 (γιά τὸν Κατσαντώνη), 23 (γιά τοὺς Λαζαίους), 24 (γιά τὸν Τότσκα), 25 (γιά τὸν προεστὸ τοῦ Ἀσπροπόταμου Δημάκη), 27 (γιά τὸν Θύμιο Βλαχάβα), 28 (γιά τὸν καπετάνιο Παπαγεώργη τῶν Γρεβενῶν). Στίς «Παραλογές» ὁ συγγρ. καταγράφει τὰ ὑπ' ἀριθμ. 29-48 τραγούδια: τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τῆς Εὐδους (Εὐδοκίας) κ.ἄ., μέ τὴν σημείωση ὅτι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 40-41 τραγου-

διοῦνται τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Στὰ «θρησκευτικά», ὅπου τὰ ὑπ' ἀριθμ. 74-78, καταγράφει ἓνα τὸ ὁποῖο λέγεται καὶ χορεύεται ἀπὸ τὶς γυναῖκες τοῦ Ταξιάρχου στὴν μονὴ τὴν τρίτη ἡμέρα τοῦ Πάσχα μαζί με ἄλλα τραγούδια. Στὴν κατηγορία «Κάλαντα» περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 54-72 εἶναι τὰ τραγούδια ποὺ τραγουδιοῦνται στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ (ἀριθμ. 57), στὸν καλοστεκούμενο νοικοκύρη (ἀριθμ. 61), στὴν οἰκοδόσποινα (ἀριθμ. 62), στὸ σπίτι τοῦ τσέλιγκα (ἀριθμ. 63), στὸ νιόπαντρο ζευγάρι (ἀριθμ. 64) κ.λπ. Στὰ τραγούδια τῆς «ἀγάπης» περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 73-81 καὶ σ' αὐτὰ τῆς «ξενιτιάς», τὰ ὑπ' ἀριθμ. 82-90. Στὴν ἑνάτη κατηγορία εἶναι τὰ «σουμπετιάτικα» τραγούδια, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν λέξη σουμπέτι=συμπόσιο· πρόκειται γιὰ τὰ τραγούδια τῆς τάβλας ἢ τοῦ τραπέζιου καὶ ἐδῶ εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 91-104 καὶ τὰ 12 γυρίσματα τῶν σουμπετιάτικων. Στὴν δέκατη κατηγορία καταγράφονται τὰ «μοιρολόγια», τὰ ὑπ' ἀριθμ. 105-123, ὅπου περιλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν θέμα τὸν ἀποχωρισμό, τὴν φυλακὴ, τὴν βαριὰ ἀρρώστια, τὸ ὄνειρο, τὴν σκλαβιά. Τὰ χορευτικά μερίζονται σὲ γενικά, χορευτικά, λιανοτράγουδα, ἀποκριάτικα, πασχαλιάτικα, πρόκειται γιὰ τὰ ὑπ' ἀριθμ. 124-209, ποὺ τὰ περισσότερα χορεύονται τὴν Ἀποκριὰ στὸν Φανὸ καὶ ποὺ ὁ συγγρ. χαρακτηρίζει τραγούδια τῆς ἀγάπης, τραγούδια ἐρωτικά τὰ ὁποῖα βρίσκονται κοντὰ στὴν διονυσιακὴ ἔκφραση. Ὁ συγγρ. θεωρεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ καλύτερα σὲ μελωδία καὶ θεματικὴ σύλληψη εἶναι τὰ πασχαλιάτικα τραγούδια ποὺ τραγουδιοῦνται καὶ χορεύονται ἀπὸ τὶς γυναῖκες στίς μεγάλες μέρες τοῦ κύκλου τῆς Πασχαλιάς *ἰδιαίτερα στὰ χωριά τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Γρεβενῶν*. Στὰ τραγούδια αὐτὰ ἡ ἀγάπη, ἡ ξενιτιά, ἡ ἀρρώστια, ἡ φυλακὴ καὶ ὁ θάνατος εἶναι ἀπὸ τὰ πρὸ ἀγαπητὰ θέματα. Ὁ κύκλος τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἔκλεινε τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἐπομένη ἄρχιζαν οἱ ἀγροτικὲς ἐργασίες καὶ ὁ χορευτικὸς κύκλος ἔκλεινε, καὶ αὐτός, μετὰ τὸ εὐθυμοσατρικὸ τραγούδι ποὺ ὑπενθύμιζε αὐτὸ ἀκριβῶς μετὰ κάποιον αὐτοσαρκασμό. Ἡ δωδέκατη κατηγορία «τῆς ἀρραβῶνας καὶ τοῦ γάμου» μερίζεται σὲ τραγούδια: α) τῆς «ἀρραβῶνας» (τὰ ὑπ' ἀριθμ. 210-221), καὶ β) τοῦ «γάμου» (τὰ ὑπ' ἀριθμ. 222-245), ὅπου περιγράφονται τὰ συνήθη θέματα μετὰ τὰ προζύμια, τὴν περιποίηση τῆς νύφης, τὸν χορὸ κ.λπ. Τὰ τραγούδια τῆς φυλακῆς περιγράφουν τὴν ζωὴ καὶ τὰ βάσανα τῶν φυλακισμένων, ἐνῶ στὴν ἴδια κατηγορία περιλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονται στοὺς ληστὲς (τὰ «ληστρικά»). Ἐδῶ περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' ἀριθμ. 246-249. Ἀκολουθοῦν τὰ γνωμικά τραγούδια (ἀριθμ. 250-258), ποὺ διαίροῦνται σ' αὐτὰ τῆς πιρπιρούνας καὶ τοῦ θερισμοῦ καὶ ποὺ συνδέονται αὐτονοήτως μετὰ τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ ποὺ τὶς διαφορὲς πτυχὲς τῆς τραγούδησε ὁ λαὸς μας. Τέλος, στὴν δέκατη ἑκτη κατηγορία καταγράφονται τὰ παιδικὰ μετὰ τρεῖς ὁμάδες: Τὰ νανουρίσματα, τὰ ταχταρίσματα-ποδαρίσματα, τὰ διασκεδαστικά.

Τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ βιβλίου κλείνει μετὰ τὴν βιβλιογραφία καὶ τὸ εὑρετήριο τοῦ τίτλου τοῦ τραγουδιοῦ - ἀριθμὸ τραγουδιοῦ. Στὸ τρίτο, καὶ μικρότερο, μέρος τῆς μελέτης ὁ συγγρ. παραθέτει τὸ Γλωσσάρι (σσ. 199-231), τὸ ὁποῖο, μετὰ τὴν βοήθεια τῆς βιβλιογραφίας, συνιστᾷ ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα τμήματα τῆς μελέτης.

Γενικῶς, ἡ μελέτη τοῦ κ. Θ. Κ. Παπαθανασίου εἶναι μία σημαντικὴ συμβολὴ γιὰ τὴν γνωριμία μας μετὰ τὴν δημοτικὴ παράδοση τοῦ Νομοῦ Γρεβενῶν, ἀφοῦ ὁ συγγρ. ἐργάσθηκε μετὰ φιλότιμη διάθεση, καὶ ἐκμεταλλευσόμενος πρόσωπα ποὺ τὴν ἐβίωσαν στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν δική του ἐμπειρία, αὐτὴν δηλ. ποὺ μπόρεσε νὰ διασώσει μετὰ τὸ βιβλίο του αὐτό, τὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ χωριοῦ του, τοῦ Ταξιάρχου Γρεβενῶν.